

УДК 338.46:330.34

В. А. Голян,

д. е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

О. О. Гюлтекін,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2440-2392>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.22.12

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ, ЕКОНОМІЧНІ ВИГОДИ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ

V. Golyan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

O. Gultekin,

Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

**FUNCTIONING OF BUSINESS STRUCTURES IN THE FIELD OF RECREATIONAL FOREST
MANAGEMENT: INSTITUTIONAL PREREQUISITES, ECONOMIC BENEFITS
AND ENVIRONMENTAL CONSTRAINTS**

Доведено, що рекреаційне лісокористування виступає ефективним способом господарського освоєння лісо-ресурсного потенціалу та дієвою формою комерціалізації екосистемних послуг лісів, що забезпечить прийнятний рівень прибутковості ведення лісового господарства навіть за умови наявності розбалансованої породно-вікової структури лісових насаджень та недостатнього рівня лісистості у багатьох регіонах України. Встановлено, що прискорений розвиток індустрії рекреаційного лісокористування стане можливим за умови урізноманітнення підприємницьких структур, які здійснюватимуть розбудову рекреаційної інфраструктури та забезпечуватимуть залучення у господарський обіг природно-рекреаційного потенціалу лісів. Обґрунтовано, що при теперішньому інституціональному середовищі ведення лісового господарства, яке сформувалося внаслідок схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, основними підприємницькими структурами сфери рекреаційного лісокористування виступають: державні та комунальні лісові господарства, спеціалізовані рекреаційні підприємства, інші підприємницькі структури та їх об'єднання, а також об'єднання домашніх господарств. Дослідження показали, що скорочення в останні роки площі рубок головного користування та звуження територіального і ресурсного базису заготівлі високоліквідної деревини змушують державні та комунальні лісові господарства забезпечувати прискореними темпами освоєння корисних

властивостей лісів у рекреаційних цілях, що фактично дає можливість використати дієвий резерв капіталізації наявних у користуванні активів за умови збереження численних природно-ресурсних, виробничо-технічних та екологічних обмежень. Встановлено, що підприємницькі структури сфери рекреаційного лісокористування мають використати сприятливі інституціональні передумови (схвалення Державної стратегії управління лісами до 2035 року, спрощення процедури переведення у категорію лісових земель самозаліснених сільськогосподарських угідь, інституціоналізація ринку земель сільськогосподарського призначення, дерегуляція земельних відносин, імплементація директив ЄС) для максимально ефективного залучення природно-рекреаційного потенціалу лісів у господарський обіг, що дасть змогу отримати численні природно-ресурсні, екологічні та соціально-економічні вигоди як для підприємницького середовища в рекреаційній індустрії, так і для держави та територіальних громад.

It is proved that recreational forest management is an effective way of economic development of forest resource potential and an effective form of commercialization of forest ecosystem services, which will ensure an acceptable level of profitability of forestry even if there is an unbalanced breed and age structure of forest stands and insufficient forest cover in many regions of Ukraine. It is established that the accelerated development of the recreational forest management industry will be possible under the condition of a variety of business structures that will carry out the development of recreational infrastructure and ensure the involvement of the natural and recreational potential of forests in the economic turnover. It is proved that under the current institutional environment of forestry management, which was formed as a result of the approval of the state forest management strategy of Ukraine until 2035, the main business structures in the field of recreational forest use are: state and municipal forestry, specialized recreational enterprises, other business structures and their associations, as well as household associations. Studies have shown that the reduction in recent years of the area of logging of the main use and the narrowing of the territorial and resource basis for harvesting highly liquid wood force state and municipal forestry to provide accelerated development of useful properties of forests for recreational purposes, which actually makes it possible to use an effective reserve of capitalization of available assets in use, provided that numerous natural resource, production, technical and environmental restrictions are preserved. It is established that business structures in the field of recreational forest management should use favorable institutional prerequisites (approval of the state forest management strategy until 2035, simplification of the procedure for transferring self-wooded agricultural land to the category of forest lands, institutionalization of the agricultural land market, deregulation of land relations, implementation of EU directives) for the most effective involvement of the natural and recreational potential of forests in economic circulation, which will allow obtaining numerous natural resources, environmental and socio-economic benefits both for the business environment in the recreational industry, as well as for the state and territorial communities.

Ключові слова: підприємницькі структури, рекреаційне лісокористування, інституціональні передумови, корисні властивості лісів, лісові господарства, публічні бюджети.

Key words: business structures, recreational forest management, institutional prerequisites, useful properties of forests, forestry, public budgets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Лісові біогеоценози лісозабезпечених та малолісних регіонів України відзначаються високим рівнем корисних властивостей, які можуть бути використані для розвитку рекреаційного лісокористування. Введення додаткових потужностей у сферу рекреаційного лісокористування сьогодні є актуальним як ніколи, оскільки руйнація населених пунктів внаслідок воєнних дій вимагає формування сприят-

ливого середовища для реабілітації постраждалих. У той же час нарощення потужностей рекреаційного лісокористування напряду пов'язано з активністю державних та комунальних лісових господарств, спеціалізованих рекреаційних підприємств, сектору домашніх господарств та органів місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування стали активними гравцями на ринку рекреаційних послуг, оскільки отримали у користування значні площі самозаліснених сільськогосподарських угідь, які виступають територіальним базисом для розбудови об'єктів інфраструкту-

ри рекреаційного лісокористування. Водночас ефективно використання природно-рекреаційного потенціалу лісів може бути забезпеченим за умови активізації підприємницької діяльності у сфері рекреаційного лісокористування. З огляду на це, виникає гостра необхідність у формуванні інституціональних передумов становлення підприємницького сектора у сфері рекреаційного лісокористування з урахуванням наявних екологічних обмежень, які зумовлені розбалансованістю породно-вікової структури лісового фонду в окремих регіонах України. Ряд обмежень також існує у зв'язку з тим, що левова частка лісоресурсних активів перебуває у державній власності, що не дозволяє в даній царині використовувати весь спектр ринкових форм товарно-грошових відносин, а це у підсумку впливає на ділову активність суб'єктів рекреаційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Урізноманітненню організаційно-правових форм підприємницької діяльності у рекреаційній сфері присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. У наукових розробках Н. Андрєвої, О. Гулич, І. Дишлового, О. Дячук, С. Нездоймінова, І. Січки, С. Харічкова та інших [1; 2; 5; 6; 10; 11] розкривається генезис становлення підприємницької діяльності у рекреаційній сфері, виокремлюються окремі форми підприємницької діяльності у санаторно-курортному та туристично-оздоровчому господарстві, аналізується доцільність використання форм тимчасового користування складовими природно-рекреаційного потенціалу для прискорення процесів комерціалізації природно-ресурсних активів, які відзначаються високим рівнем рекреаційної цінності.

Наголос робиться на здатності підприємницьких структур забезпечувати максимально результативне використання складових природно-рекреаційного потенціалу при дотриманні вимог забезпечення екологічно безпечного природокористування. На думку О. Дячук, суб'єктами рекреаційного підприємництва виступають спеціалізовані рекреаційні (санаторно-курортні та туристично-оздоровчі) підприємства, особисті селянські господарства (суб'єкти сільського та зеленого туризму) та підприємства, які мають диверсифіковану структуру видів господарської діяльності, одним з яких виступає рекреація [5; 6]. Стосовно сфери рекреаційного лісокористування, то тут сформувалися специфічні умови для функціо-

нування різноманітних форм підприємницької діяльності. Такі специфічні умови пов'язані з тим, що державні та комунальні лісові господарства, маючи у постійному користуванні лісові землі, що виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ, володіють конкурентними перевагами над іншими підприємницькими структурами. Водночас за умови розроблення інституціонального підґрунтя тимчасового користування лісоресурсними активами, які відзначаються високим рівнем рекреаційної цінності, уможливиться участь в процесах рекреаційного лісокористування спеціалізованих рекреаційних підприємств та інших суб'єктів приватного бізнесу, а також домашніх господарств.

Ще на початку 2000-х років у науковій літературі було визначено сутнісні ознаки та фундаментальні засади становлення підприємницької діяльності у рекреаційній сфері. Зокрема, було обґрунтовано, що розвиток рекреаційного підприємництва має здійснюватися на основі вільного вибору форм діяльності, встановлення цін згідно із законодавством, вільного розподілу прибутку, залучення на добровільній основі майна і коштів юридичних осіб та громадян [8, с. 21]. Але порівняно з початком 2000 років значно змінилося інституціональне середовище здійснення підприємницької діяльності у рекреаційній сфері. Поглиблення процесів децентралізації влади та інституціональної трансформації у природно-ресурсному секторі створили додаткові умови для залучення у відтворювальний процес великої кількості складових природно-рекреаційного потенціалу. Високим рівнем привабливості відзначається потенціал рекреаційного лісокористування, що вимагає удосконалення теоретико-прикладних підходів до становлення різноманітних форм підприємницької діяльності у названому сегменті рекреаційної діяльності. Більше того, фактор домінування державної форми власності на переважну більшість лісоресурсних та лісогосподарських активів вимагає інституціоналізації форм підприємницької діяльності, які дадуть змогу реалізовувати підприємницькі ініціативи при максимальному дотриманні інтересів територіальних громад та місцевого населення, а також виконанні нормативно-правових вимог щодо забезпечення науково обґрунтованого ведення лісового господарства, особливо на природно-заповідних територіях.

В контексті обґрунтування доцільності урізноманітнення форм підприємницької діяльності у сфері рекреаційного лісокорис-

тування на основі імплементації партнерських відносин між постійними та тимчасовими лісокористувачами заслуговує на увагу підхід О.Дзюбенка, який полягає в тому, що вагомим джерелом інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку лісового господарства є впровадження інститутів публічно-приватного партнерства, що дасть можливість залучити у лісове господарство фінансові ресурси приватних підприємницьких структур. Перевага такого партнерства полягає в тому, що воно зберігає державну форму власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи і при цьому залучає приватні інвестиції в розширене відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізацію лісогосподарської інфраструктури. Публічно-приватне партнерство виступає також важливою інституціональною передумовою збереження в цілому існуючої моделі управління лісовим господарством та унеможливорює відцентрові рухи щодо руйнації галузі [4]. З огляду на це, можна стверджувати, що публічно-приватне партнерство є прийнятною формою підприємницької діяльності, яка має отримати поширення у сфері рекреаційного лісокористування, оскільки орендні та кластерні різновиди партнерських відносин дають можливість використовувати складові природно-рекреаційного потенціалу лісів, а також об'єкти рекреаційної лісоохоронної інфраструктури, що не йде всупереч фундаментальним засадам управління лісовим господарством як на загальнонаціональному рівні, на рівні регіонів та громад, а також на рівні державних і комунальних лісогосподарських господарств.

Певним рівнем практичної спрямованості відзначається підхід С. Демидюка, який конкретизував форму публічно-приватного партнерства, яка є найбільш прийнятною для запровадження у лісове господарство, зокрема у сферу рекреаційного лісокористування. На його думку, найбільш дієвою формою публічно-приватного партнерства у лісовому господарстві є лісовий кластер — нестатутне та добровільне об'єднання органів місцевої влади, регіональних підрозділів Державного агентства лісових ресурсів України (ДАЛРУ), лісогосподарських господарств та фінансово-кредитних установ з метою реалізації важливих для регіону і лісової сфери проєктів. Лісові кластери є тією формою лісогосподарського підприємництва, яка дасть змогу реформувати систему економічних відносин у галузі і при цьому не порушити фундаментальні принципи лісокористування, які викладені в Лісово-

му кодексі України [3]. У ситуації, коли сформувалися передумови для впровадження додаткових потужностей у сферу рекреаційного лісокористування через можливість користуватися самозалісненими сільськогосподарськими угіддями, які нещодавно передані у комунальну власність, саме об'єднання ресурсів державних лісових господарств, територіальних громад, суб'єктів приватного підприємництва у формі кластерної структури дасть змогу забезпечити баланс між ефективністю освоєння природно-рекреаційного потенціалу та дотриманням вимог екологічної безпеки і задоволенням потреб місцевого населення.

Виходячи з приведеного вище, напрошується висновок про доцільність удосконалення інституціонального середовища функціонування державних та комунальних лісових господарств в частині активізації рекреаційної діяльності, залучення суб'єктів приватного бізнесу до користування лісоресурсними та лісогосподарськими активами у рекреаційних цілях, створення публічно-приватних партнерств задля розширення територіального базису рекреаційного лісокористування за рахунок самозаліснених сільськогосподарських угідь, які у 2021—2022 роках перейшли у комунальну власність у відповідності з дерегуляцією земельних відносин.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів покращення середовища функціонування підприємницьких структур у сфері рекреаційного лісокористування на основі ідентифікації інституціональних передумов, економічних вигод та екологічних обмежень з врахуванням вимог воєнного часу та глобальних природоохоронних і рекреаційних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Функціонування глобальних туристично-рекреаційних ланцюгів засвідчило, що розвиток туристично-оздоровчих, санаторно-курортних закладів та суб'єктів зеленого і сільського туризму відзначається високим рівнем інвестиційної привабливості за умови створення належного інституціонального середовища для залучення приватного капіталу в освоєння природно-рекреаційного потенціалу, розбудову розгалуженої мережі об'єктів інфраструктури рекреаційного господарства, застосування сучасних технологій організації лікування, відпо-

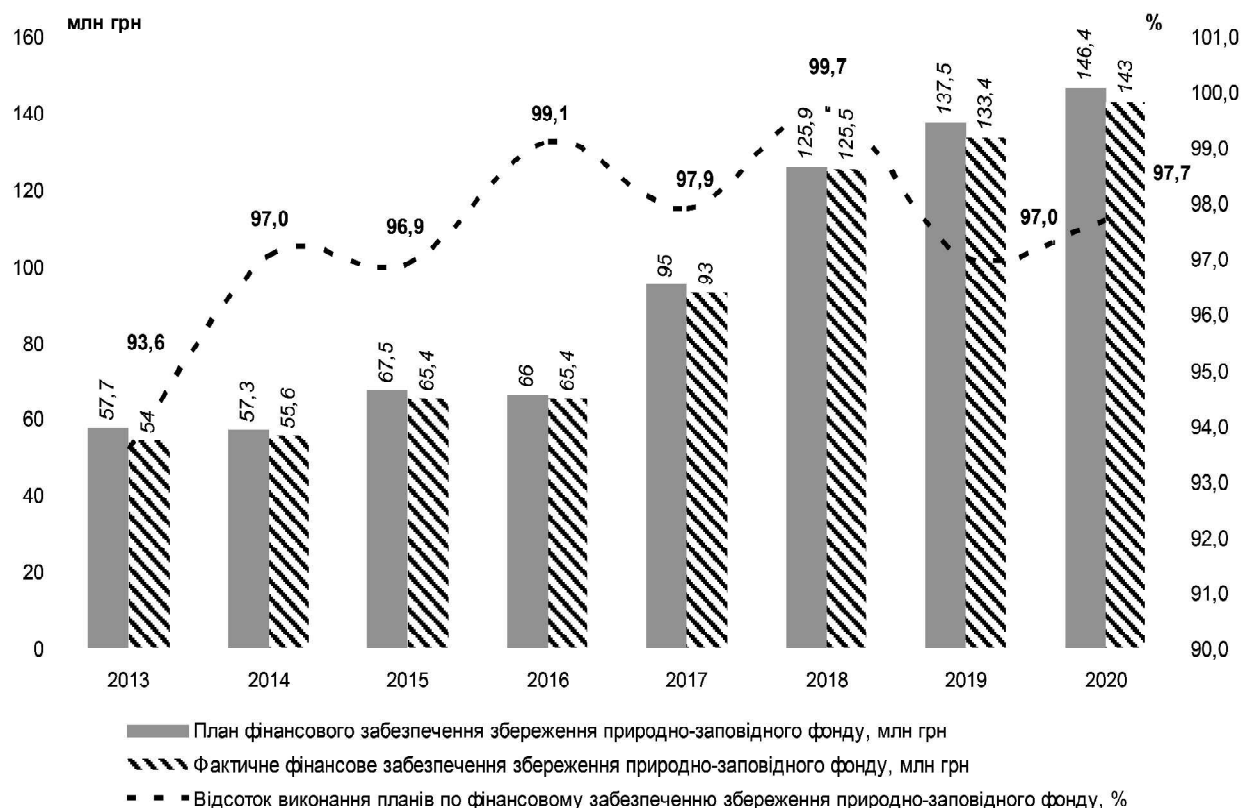


Рис. 1. Планове та фактичне фінансове забезпечення підприємствами ДАЛРУ процесів збереження природно-заповідного фонду у 2013–2020 роках

Джерело: розраховано за даними ДАЛРУ.

чинку та дозвілля. Таке інституціональне середовище сформується за наявності умов повноцінного функціонування різноманітних організаційно-правових форм підприємницької діяльності у рекреаційній індустрії, а також в ланках господарського комплексу, де рекреація виступає важливою складовою диверсифікації виробничо-господарської діяльності. Саме за умови створення відповідних інституціональних передумов для функціонування різноманітних підприємницьких структур рекреаційного профілю буде забезпечено повноцінну роботу національного та регіональних ринків рекреаційних послуг.

Внаслідок анексії значних територій рекреаційної спеціалізації в останні роки відбулося територіальне та структурне переформування підприємницького середовища здійснення рекреаційної діяльності. Водночас спеціалізовані рекреаційні підприємства залишаються центрами тяжіння ділової активності на ринку рекреаційних послуг. Спеціалізовані рекреаційні підприємства представляють собою суб'єкти виробничо-господарської діяльності, які концентрують місця відпочинку та санаторно-курортного ліку-

вання, площі для розміщення туристів та рекреантів, відповідну рекреаційну інфраструктуру. Такими підприємствами є суб'єкти господарювання, які в умовах командно-адміністративної економіки мали відомчу підпорядкованість, а в умовах перехідного періоду та становлення ринкових відносин трансформувалися в госпрозрахункові підприємницькі структури. Також відбулися значні структурні зміни в системі туристичної діяльності, яка концентрувалася на базі потужних виробничих об'єднань. Економічна криза змусила останні продати наявні рекреаційні активи, що сприяло посиленню конкурентного середовища на ринку рекреаційних послуг [5; 6]. В останні два десятиліття підвищилось значення спеціалізованих рекреаційних підприємств в соціально-економічному піднесенні окремих регіонів, як правило, регіонів, що відзначаються значним природно-рекреаційним потенціалом та невисоким рівнем розвитку промислової індустрії. Цьому сприяли структурні зрушення в регіональних господарських комплексах, які змусили місцеву владу та регіональні бізнес-еліти активніше використовувати наявний природно-рекреаційний потенціал. Поряд зі спеціалізованими

рекреаційними підприємствами почав інтенсивно розвиватися сектор малих підприємницьких структур рекреаційного профілю, діяльність котрих спрямовувалася на задоволення потреб певного сегменту споживачів і їх діяльність носила, як правило, сезонний характер.

Досвід функціонування рекреаційної індустрії за останні два десятиліття показує, що домінуюче положення на ринку рекреаційних послуг займають суб'єкти рекреаційного підприємництва, які мають необхідну матеріально-технічну базу та інфраструктурне забезпечення для виробництва високоякісного рекреаційного продукту, тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства. Саме такі підприємства мають виступати інноваційним ядром при створенні мережових рекреаційних структур. Суб'єкти зеленого та сільського туризму виконують більш звужений спектр рекреаційних послуг та, як правило, туристично-оздоровчого спрямування. Але завдяки доступності рекреаційних послуг за ціновими параметрами та прийнятному рівню їх якості ці види рекреаційного підприємництва в останні роки набули значного поширення [5; 6]. Але поглиблення децентралізаційних процесів та інституціональні трансформації у природно-ресурсному секторі створили умови для результативного входження на ринок рекреаційних послуг державних та комунальних лісових господарств, які мають у постійному користуванні значні площі лісових земель, котрі виступають ареалом концентрації різноманітних складових природно-рекреаційного потенціалу. Враховуючи тренд скорочення в останні роки у значній кількості лісових господарств площі рубок головного користування та звуження територіального та ресурсного базису заготівлі високоліквідної деревини, освоєння названими суб'єктами підприємницької діяльності корисних властивостей лісів у рекреаційних цілях фактично дає можливість використати дієвий резерв капіталізації наявних у користуванні активів навіть за умови наявності численних природно-ресурсних, виробничо-технічних та екологічних обмежень.

Колосальні резерви для активізації рекреаційного лісокористування є у секторі державних лісових господарств, в користуванні котрих перебувають значні площі природно-заповідного фонду, де введено численні обмеження для здійснення виробничо-господарської діяльності. Водночас лісові землі природно-заповідного фонду мають великий потенціал для продукування екосистемних послуг, що ство-

рює сприятливі передумови для здійснення процесів рекреаційного лісокористування. Тим більше, що великі суми фінансового забезпечення збереження природно-заповідного фонду у 2013—2020 роках вже забезпечили критично необхідний рівень природооблаштування цих територій, а це сприятливий полігон для ефективного використання лісів у рекреаційних цілях. У 2013—2017 роках обсяг фактичного фінансування процесів збереження природно-заповідного фонду коливався в інтервалі 54—93 млн грн, а у 2018—2020 роках — в інтервалі 125,5—143 млн грн (рис. 1).

Прикметною рисою фінансового забезпечення збереження природно-заповідного фонду в системі ДАЛРУ у 2013—2020 роках є те, що план фінансування за аналізований період жодного року не було виконано. Хоча рівень виконання планів фінансового забезпечення збереження природно-заповідного фонду є дуже високим (93,6—99,7%). Це пов'язано з низьким рівнем мотивації постійних лісокористувачів фінансувати завідомо збиткові проекти, оскільки на природно-заповідних територіях надмірно обмеженим є перелік видів виробничо-господарської діяльності, які можна здійснювати відповідно до законодавства. В таких умовах якраз активізація рекреаційного лісокористування дасть змогу в межах законодавчого поля використовувати екосистемні послуги лісів для організації відпочинку та дозвілля місцевих жителів та туристів.

Враховуючи високий рівень доступності лісових господарств до значних природно-рекреаційних ресурсів, а також їх господарську самодостатність та прийнятний рівень фінансової стійкості, вони мають реальні можливості для того, щоб стати інноваційним ядром мережових підприємницьких об'єднань рекреаційного профілю, що для сільських лісозабезпечених територій матиме важливе комплексотворююче значення. Також посилиться роль лісових господарств в процесах пожвавлення ділової активності. В орбіту діяльності таких мережових структур зможуть потрапити і суб'єкти малого підприємництва, зокрема суб'єкти роздрібної торгівлі, будівельні організації, суб'єкти деревообробного бізнесу, що забезпечить реальні зрушення в структурі сільської економіки на користь несільськогосподарських видів діяльності, що у підсумку збалансує процеси ресурсокористування на цих територіях і зміцнить природні ландшафти.

Такого роду мережеві формування рекреаційно-лісівничого спрямування будуть най-



Рис. 2. Інституціональні передумови та вигоди становлення підприємницької діяльності у рекреаційному лісокористуванні

Джерело: побудовано авторами.

більш ефективними на основі кластерної організації, тобто нестатутного об'єднання учасників рекреаційно-продуктового ланцюга: державних чи комунальних лісових господарств, органів місцевого самоврядування, консалтингових та інжинірингових фірм, сільськогосподарських підприємств, кооперативних сільськогосподарських утворень та особистих селянських господарств, підприємств роздрібної торгівлі та будівельної індустрії, медичних закладів, фінансово-кредитних установ.

Кластерні утворення як форма публічно-приватного партнерства забезпечуватимуть баланс державних, територіальних та корпоративних інтересів, а також інтересів сектору домашніх господарств. Доцільність інституціоналізації угод публічно-приватного партнерства у формі кластерних утворень (кластер — форма публічно-приватного партнерства, яка базується на нестатутній взаємодії влади, інститутів громадянського суспільства та бізнесу) пов'язується з тим, що саме таке поєднання ресурсів публічного та корпоративного сектора забезпечить прискорені темпи для соціально-економічного піднесення сільських територій, особ-

ливо сільських територій лісозабезпечених регіонів, де ефективність використання природно-рекреаційного потенціалу лісів — одна з детермінант структурних зрушень у місцевому господарському комплексі. Залучення до орбіти діяльності кластерного утворення рекреаційно-лісівничого спрямування суб'єктів місцевого бізнесу — це необхідна умова диверсифікації сільської економіки, що у підсумку забезпечить поступовий відхід від надання абсолютного пріоритету розвитку агропромислового виробництва як основної системоутворюючої ланки господарського комплексу і створить умови для переходу на розвиток, зорієнтований на раціональне використання місцевого ресурсно-виробничого, в тому числі природно-ресурсного потенціалу, зокрема природно-рекреаційного потенціалу лісів.

З огляду на це, варто розглядати кластерні утворення рекреаційно-лісівничого профілю потенційними каталізаторами становлення рекреаційної індустрії в лісозабезпечених регіонах, зокрема індустрії зеленого (сільського) туризму на сільських депресивних територіях, особливо там, де має місце значна концентрація природно-рекреаційного потенціалу. Біль-

ше того, домашні господарства як основні суб'єкти зеленого (сільського) туризму матимуть змогу отримати усі переваги участі у кластерному утворенні: гарантії місцевої влади, консультативні послуги рекламних та інжинірингових агентств, послуги фінансово-кредитних установ-учасників кластерного утворення [5].

Таким чином сектор домашніх господарств буде поступово залучатися в орбіту відтворення рекреаційного продукту, який буде формуватися в межах функціонування кластерного утворення рекреаційно-лісівничого спрямування. Створення такого роду кластерних формувань прискорить процеси розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування і збільшить кількість відвідувачів природооблаштованих лісових масивів, що дасть змогу досягти деякі з очікуваних результатів реалізації Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, якими є збільшення кількості туристів, що скористалися об'єктами лісової рекреаційної інфраструктури, до 10 млн осіб на рік, а також запровадження відкритої електронної інформаційної системи у галузі лісового господарства. Більше того, згідно операційного плану реалізації у 2022—2024 роках Державної стратегії управління лісами України до 2035 року планується під патронатом Міндовкілля, Мінцифри, ДААРУ та Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) забезпечити проєктування та маркування мережі туристичних маршрутів у межах лісового фонду України, розроблення мобільного додатка "Туризм в лісі" електронної інформаційної системи у сфері лісового господарства [9]. Означені пріоритети реалізації Державної стратегії управління лісами України до 2035 року в частині активізації ділової активності щодо результативнішого використання природно-рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів найбільш ефективно можуть виконуватися саме в умовах функціонування кластерного утворення рекреаційно-лісівничого профілю, яке на мезорівні забезпечить дієву взаємодію між регіональними підрозділами зазначених міністерств і відомств, а також створюватиме належну комунікацію між ними, з однієї сторони, та суб'єктами рекреаційно-лісівничої діяльності, — з іншої. Якраз в межах такого кластерного утворення сформуються організаційні умови для координації процесів проєктування та інформатизації всіх фаз створення рекреаційного продукту на основі освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісів.

В цілому на сьогодні сформувалися сприятливі інституціональні передумови для становлення підприємницької діяльності у рекреаційному лісокористуванні (рис. 2). Ці передумови зумовлені, в першу чергу, схваленням Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, де розвиток рекреаційного лісокористування розглядається як один з пріоритетів стратегування управління лісами з ідентифікацією конкретних заходів ефективнішого використання природно-рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів. Також в названому документі інституціоналізуються угоди публічно-приватного партнерства щодо користування лісоресурсними та лісогосподарськими активами, що фактично створює інституціональне підґрунтя для імплементації різноманітних форм таких угод у практику рекреаційного лісокористування. Це дасть можливість не втрачати контролю за названими активами і при цьому залучати кошти суб'єктів приватного підприємництва у природооблаштувальні проєкти, які стосуються залучення рекреаційного потенціалу лісів у відтворювальний процес. Схвалення названого документу є своєчасним у зв'язку з тим, що відбулась бюджетно-фіскальна децентралізація, яка підвищила зацікавленість місцевого самоврядування у найефективнішому використанні наявного природно-ресурсного потенціалу і саме угоди публічно-приватного партнерства створюють додаткові канали залучення природних благ у систему товарно-грошових відносин.

Схвалення Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів" № 2321-IX від 20.06.2022 р. [7] створило умови для спрощення процедури переведення у категорію лісових земель самозаліснених сільськогосподарських угідь та неугідь. Це також є інституціональною передумовою становлення підприємницької діяльності у рекреаційному лісокористуванні, оскільки де-факто залісненні землі можуть за короткий період трансформуватися у лісові землі і відповідно на них вже поширюватимуться вимоги вітчизняного законодавства стосовно здійснення обов'язкового переліку лісогосподарських заходів, зокрема проведення рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства. Водночас тривалий період до стиглості лісових насаджень вимагає від власників цих земель забезпечити максимальне залучення всіх складових лісоресурсного потенціалу у господарський обіг, зокрема через розбудову рекреаційної інфра-

структури, що дасть можливість використати ці лісові землі для розвитку зеленого і сільського туризму, а також інших видів рекреаційної діяльності. Відсутність можливостей забезпечувати прийнятний рівень капіталізації цих земель за рахунок отримання ліквідної деревини буде спонукати власників робити ставку на використання корисних властивостей лісів, зокрема флористичних та фауністичних ресурсів, а також несировинних корисностей та побічного лісокористування і заготівлі другорядних лісових матеріалів.

Інституціональною передумовою розвитку підприємництва у рекреаційному лісокористуванні виступає також інституціоналізація ринку земель сільськогосподарського призначення, оскільки створюється можливість викупу малопродуктивних сільськогосподарських земель та неугідь, які, по великому рахунку, є більш сприятливим полігоном для ведення лісового господарства, а не сільськогосподарського виробництва. За умов належного консультативного забезпечення процесу перерозподілу малопродуктивних сільськогосподарських угідь та неугідь стане можливим розширення територіального базису рекреаційного лісокористування вже у короткостроковій та середньостроковій перспективі. На викуп цих земель варто було б спрямувати частину коштів Фонду розвитку лісового господарства, щоб формувати територіальну основу лісорозведення, що дасть можливість підвищити рівень лісистості території країни та окремих регіонів. Враховуючи те, що часовий лаг між посадкою та стиглістю лісових насаджень є тривалим, а лісове господарство має давати прийнятний рівень капіталізації, необхідно проєктувати вже у короткостроковій перспективі розвиток підприємництва, пов'язаного з рекреаційним лісокористуванням.

Каталізатором зростання масштабів рекреаційного лісокористування також варто вважати дерегуляцію земельних відносин, оскільки вона уможливила передачу сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність територіальних громад. Враховуючи те, що значні площі таких земель є самозалісненими, їх передача у комунальну власність зробить територіальні громади учасниками лісопродуктових ланцюгів. При цьому дуже важливо закласти стимули для того, щоб самозаліснені сільськогосподарські землі трансформувати у лісові землі, одним з пріоритетів котрих має стати розбудова інфраструктури рекреаційного лісокористування. Тому необхідним є

відпрацювання механізму надання фінансових преференцій органам місцевого самоврядування, щоб їх стимулювати розвивати лісогосподарську та лісоохоронну діяльність на самозаліснених сільськогосподарських угіддях, що фактично сприятиме формуванню комунального сектора у сфері лісогосподарювання. Також доцільно стимулювати місцеву владу заліснювати ту частину комунальних малопродуктивних сільськогосподарських земель, які не піддалися самозалісненню. Позитивне вирішення даного завдання дасть змогу знизити рівень розорювання територій та збалансувати структуру земельного фонду країни та територіальних громад.

Україна уклавши Угоду про асоціацію з ЄС зобов'язалася імплементувати комплекс Директив, які регулюють окремі сторони економічних відносин, в тому числі і відносин, які стосуються реалізації проєктів природоохоронного спрямування та управління природно-заповідними територіями. Якраз рекреаційне лісокористування у зв'язку з тим, що не передбачає вилучення матеріально-речової субстанції природного ресурсу, дозволяє виконати переважну більшість вимог природоохоронних директив ЄС і при цьому забезпечити вагомий позитивний вплив на соціально-економічний розвиток. Тому документальна та реальна імплементація природно-ресурсних та природоохоронних директив ЄС — важлива інституціональна передумова активізації підприємництва у рекреаційному лісокористуванні.

У разі формування регуляторного механізму стимулювання розвитку підприємництва в рекреаційній сфері на основі врахування перерахованих вище інституціональних передумов стане можливим диверсифікувати організаційно-правові форми підприємницької діяльності, щоб забезпечити максимізацію рекреаційних потужностей за рахунок залучення у рекреаційно-продуктовий ланцюг додаткових площ лісових земель та введення нових об'єктів рекреаційної інфраструктури. Основними суб'єктами підприємницької діяльності у сфері рекреаційного лісокористування виступають державні та комунальні лісові господарства, оскільки вони володіють переважно більшістю лісоресурсних та лісогосподарських активів, а також у більшості своїй мають можливості фінансувати за рахунок власних коштів спорудження об'єктів інфраструктури рекреаційного лісокористування. Водночас для забезпечення додаткових можливостей щодо використання природно-рек-

реаційного потенціалу лісів доцільно залучати спеціалізовані рекреаційні підприємства, інші підприємницькі структури, а також їх об'єднання, особливо у випадках, коли необхідною є значна концентрація фінансових ресурсів для спорудження капіталомістких інфраструктурних об'єктів. Більше того, залучення лісовими господарствами до рекреаційно-продуктового ланцюга комунальних самозаліснених земель потребує укладання угод публічно-приватного партнерства з органами місцевого самоврядування та іншими підприємницькими структурами.

Забезпечення належних інституціональних умов для функціонування перерахованих підприємницьких структур у сфері рекреаційного лісокористування дасть змогу отримати численні природно-ресурсні, екологічні та соціально-економічні вигоди. Активізація рекреаційного лісокористування в лісових біогеоценозах сприятиме, в першу чергу, підвищенню рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу, оскільки надання належної якості рекреаційних послуг, що відповідають запитам клієнтів, вимагатиме облаштування лісів таким чином, щоб скористатися корисними властивостями лісів, результатами побічного лісокористування та другорядними лісовими матеріалами. За таких умов відсутність суцільних та вибіркових рубок компенсуватиметься отриманням ефекту від залучення перерахованих складових лісоресурсного потенціалу у відтворювальний процес.

Таким чином розбудова мережі інфраструктурних об'єктів рекреаційного лісокористування сприятиме покращенню господарського освоєння недеревної складової лісоресурсного потенціалу, що зменшуватиме потребу в першочерговому освоєнні найбільш ліквідної деревної біомаси і стимулюватиме постійних та тимчасових лісокористувачів дотримуватись всіх вимог лісового законодавства стосовно здійснення лісогосподарських заходів задля забезпечення необхідних умов повноцінного росту та необхідної повноти цінних лісових насаджень. Тобто лісові землі забезпечуватимуть прибуткове ведення лісового господарства навіть за відсутності рубок головного користування. Такі прецеденти мають отримати подальшу імплементацію у роботу постійних лісокористувачів на більшості територій країни. Це стосується як лісозабезпечених, так і малолісних районів.

Запровадження режимів рекреаційного лісокористування та відповідно зменшення на порядки різних видів рубок дасть змогу зберег-

ти та примножити флористичну та фауністичну складові лісового біорізноманіття, а це створюватиме додаткові шанси для отримання зовнішніх інвестицій в межах реалізації пріоритетів міжнародних лісоохоронних конвенцій. Примноження біорізноманіття — це також перетворення ареалу рекреаційного лісокористування в місце проведення міжнародних та всеукраїнських форумів лісівничого спрямування, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості лісових земель.

Більше того, рекреаційне лісокористування — це один з основних пріоритетів залучення до господарського обігу самозаліснених сільськогосподарських угідь, де не спостерігається належна повнота насаджень та збалансована породно-вікова структура лісового фонду. Тому говорити про перспективи забезпечення високого рівня економічної віддачі цих територій за рахунок майбутньої заготівлі деревної біомаси не приходить. Водночас насичення цих територій об'єктами інфраструктури рекреаційного лісокористування дасть змогу отримувати вигоду вже у короткостроковій перспективі. Також заліснення малопродуктивних земель через певний період створить умови для того, щоб вони теж стали ареалом здійснення рекреаційного лісокористування. Максимально можливе охоплення лісових земель об'єктами інфраструктури рекреаційного лісокористування — це вагома детермінанта зниження рівня розорювання земельного фонду окремих територій, а це у підсумку призведе до зміцнення природних ландшафтів і упередження екологічних катастроф, особливо в зонах ризикового землеробства.

Поряд з природно-ресурсними та екологічними розбудова інфраструктури рекреаційного лісокористування забезпечить отримання соціально-економічних вигод. Такі вигоди полягатимуть у тому, що введення додаткових потужностей у рекреаційну індустрію призведе до позитивних зрушень у місцевому господарському комплексі, оскільки введення додаткових інфраструктурних об'єктів вимагатиме виробництва додаткової кількості будівельних дерев'яних конструкцій та збільшить попит на послуги будівельних фірм. Таким чином створяться умови для прискореного розвитку сектору деревообробних виробництв та будівельної індустрії. Сезонне зростання кількості рекреантів сприятиме розширеному відтворенню потенціалу підприємств громадського харчування та роздрібної торгівлі. Отже, розбудова інфраструктури рекреаційного лісокористування для сільських територій, а сільські тери-

торії виступають основним ареалом концентрації природно-рекреаційного потенціалу лісів, має вагоме значення, оскільки забезпечує зростання питомої ваги несільськогосподарських видів діяльності в структурі сільської економіки.

Активізація рекреаційної діяльності постійних лісокористувачів та інших суб'єктів підприємницької діяльності в частині введення додаткових потужностей рекреаційного лісокористування створить умови для зростання рівня прибутковості, а це позитивним чином відобразиться на надходженнях фіскальних платежів до публічних бюджетів. Додаткові потужності у рекреаційному лісокористуванні потребуватимуть додаткової робочої сили, а це нові робочі місця для територій концентрації природно-рекреаційного потенціалу лісів. Більше того, рекреаційне лісокористування — це найменш капіталомісткий спосіб комерціалізації екосистемних послуг лісів, що створює умови для принципово нової моделі ведення лісового господарства у відповідності з передовою іноземною практикою, згідно якої рекреаційна та інші функції лісів використовуються на платній основі і забезпечують створення додаткових вартостей без фізичного вилучення матеріально-речової субстанції лісового ресурсу.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рекреаційне лісокористування для сільських територій в нинішніх умовах виступає одним з найбільш дієвих факторів використання природно-ресурсних факторів соціально-економічного піднесення. Доцільність масштабнішого залучення природно-рекреаційного потенціалу лісів у господарський обіг визначається тим, що у багатьох регіонах України в останні роки значно знизився потенціал стиглих та перестійних насаджень, що накладає об'єктивні обмеження на здійснення рубок головного користування. Це пов'язано з тим, що рекреаційне лісокористування базується на використанні корисних властивостей лісових біогеоценозів і може здійснюватися у молодих, середньовікових та пристигаючих лісах, чим підвищується рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу та зростає капіталізація лісового господарства. Дослідження показали, що внаслідок схвалення Державної стратегії управління лісами до 2035 року створилися сприятливі інституціональні передумови для урізноманітнення форм підприє-

мницької діяльності у сфері рекреаційного лісокористування, що дасть можливість освоювати природно-рекреаційний потенціал лісів не лише державним та комунальним лісовим господарствам, а й спеціалізованим рекреаційним підприємствам та іншим суб'єктам приватного підприємництва, що підвищує ймовірність залучення додаткових інвестиційних потоків у рекреаційний сегмент лісогосподарювання. Введення додаткових потужностей рекреаційного лісокористування дозволить забезпечити комерціалізацію екосистемних послуг лісів, підвищити надходження до публічних бюджетів та створити додаткові робочі місця на територіях, які виступають ареалами концентрації природно-рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів.

Література:

1. Андреева Н., Нездоймінов С., Дишловий І. Сучасна організація аграрного туризму в Україні як перспективний напрямок розвитку сільських територій. Економіст. 2011. № 7. С. 25—28.
2. Гулич О.І. Концептуальна модель екологічно збалансованого рекреаційного природокористування та ринкові механізми: шляхи інтеграції. Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 122—130.
3. Демидюк С.М. Проблемні моменти розвитку підприємницької діяльності у лісовому секторі. Вісник НУВГП. Серія "Економіка". 2011. Вип. 1 (53). С. 37—44.
4. Дзюбенко О.М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку лісового господарства в сучасних умовах. Економіст. 2016. № 5. С. 54—56.
5. Дячук О. Активізація рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій: регіональні пріоритети та інституціональні передумови. Економіст. 2013. № 12. С. 73—75.
6. Дячук О. Регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій: перспективні напрями вдосконалення суб'єктно-об'єктних відносин. Економіст. 2014. № 4. С. 39—41.
7. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів" № 2321-IX від 20.06.2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text>
8. Павлов В.І., Черчик Л.М., Голян В.А. Підприємництво в локальному рекреаційному комплексі: стратегія розвитку (за матеріалами Швацького району Волинської області). Монографія. Луцьк. Надстир'я, 2000. 156 с.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року" від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>

10. Січка І.І. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття та проблеми інвестиційного забезпечення регіону. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2011. Випуск 2 (34). С. 47—53.

11. Харічков С.К., Дишловий І.М., Нездоїминов С.Г. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 2. С. 221—230.

References:

1. Andriieva, N. Nezdojminov, S. and Dyshlovij, I. (2011), "Modern organization of agrarian tourism in Ukraine as a promising direction of development of rural areas", *Economist*, vol. 7, pp. 25—28.

2. Hulych, O.I. (2010), "Conceptual model of ecologically balanced recreational nature use and market mechanisms: ways of integration", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 122—130.

3. Demydiuk, S.M. (2011), "Problematic moments of the development of entrepreneurial activity in the forest sector", *Visnyk NUVHP. Seriiia "Ekonomika"*, vol. 1 (53), pp. 37—44.

4. Dziubenko, O.M. (2016), "Investment and innovation support for the development of forestry in modern conditions", *Economist*, vol. 5, pp. 54—56.

5. Diachuk, O. (2013), "Activation of recreational activities in the zone of drainage reclamation: regional priorities and institutional prerequisites", *Economist*, vol. 12, pp. 73—75.

6. Diachuk, O. (2014), "Regulation of recreational entrepreneurship in the zone of drainage reclamation: promising directions for improving subject-object relations", *Economist*, vol. 4, pp. 39—41.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the preservation of forests", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text> (Accessed 30 Oct 2022).

8. Pavlov, V.I. Cherchyk, L.M. and Holian, V.A. (2000), *Pidpriemnytstvo v lokal'nomu rekreatsijnomu kompleksii: stratehiia rozvytku (za materialamy Shvats'koho rajonu Volyn's'koi oblasti)* [Entrepreneurship in a local recreation complex: development strategy (based on the materials of the Shvatsky district of the Volyn region)], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On the approval of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (Accessed 30 Oct 2022).

10. Sichka, I.I. (2011), "Tourism and recreation potential of Transcarpathia and problems of investment provision of the region", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriiia Ekonomika*, vol. 2 (34), pp. 47—53.

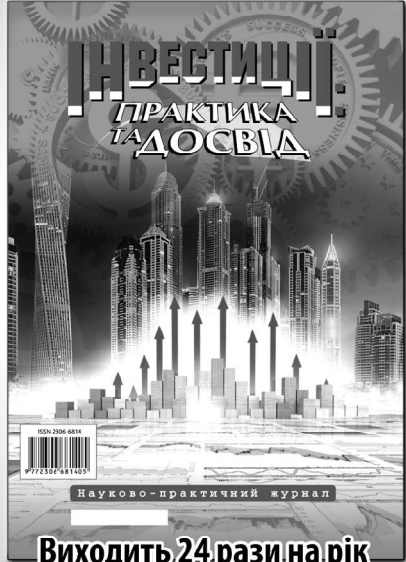
11. Kharichkov, S.K. Dyshlovij, I.M. and Nezdojminov, S.H. (2011), "Regional paradigm of the target program for the development of recreation and tourism", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 2, pp. 221—230.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua



Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292